

УДК 37(092)(477):[37.015.31:27-47

DOI <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2025.17.342543>

ORCID <https://orcid.org/0009-0009-6522-4842>

ORCID <https://orcid.org/0009-0004-5896-3237>

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ІОАННА МАКСИМОВИЧА НА ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ: ТРАДИЦІЇ І СЬОГОДЕННЯ

Олена Ільченко,

докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри загальної педагогіки та андрагогіки;
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка;

Всеволод Ланін,

аспірант кафедри загальної педагогіки та андрагогіки;
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

У статті розглянуто педагогічні погляди Іоанна Максимовича у контексті духовно-морального виховання в Україні початку XVIII століття. У дослідженні застосовано комплекс методів, серед яких: історико-педагогічний аналіз, біографічний метод, герменевтичний підхід, порівняльно-історичний метод, а також систематизацію та узагальнення. Визначено значення духовно-морального розвитку особистості в системі освіти того часу, окреслено роль православної віри як основи морального виховання та сформульовано основні принципи виховної діяльності в церковно-парафіяльних школах. Проаналізовано педагогічну спадщину Іоанна Максимовича, зокрема його підходи до поєднання морального, трудового та розумового виховання. Особливу увагу приділено концепції морального самовдосконалення через працю як ключового засобу виховання особистості. Висвітлено його погляди на взаємозв'язок моральності, релігійних мотивів та загальнолюдських норм поведінки, а також підкреслено значення сімейних православних традицій у формуванні особистості в аспекті смирення перед Богом як основи духовного розвитку (переконував, що смирення підкорення Божій волі є необхідною умовою для досягнення внутрішнього спокою та моральної стійкості; твір «Богомыслие на пользу правоверным», де наголошено на важливості усвідомлення власної гріховності та покаяння як основи духовного зростання); також моральне самовдосконалення через працю (наголошував, що праця є не лише засобом фізичного існування, але й інструментом морального виховання; відсутність праці веде до морального та духовного занепаду особистості); гармонія людської та Божої волі (у праці «Илиотропион, или сообразование человеческой воли с Божественной Волей» використав символіку, яка ілюструє ідею постійного прагнення людини до Божої істини, відмови від егоїзму та пристрастей задля слідування вищим духовним ідеалам); обстоював поєднання релігійних і загальнолюдських цінностей, а саме – взаємозв'язок релігійних мотивів із загальнолюдськими нормами поведінки.

Розглянуто актуальність ідей Іоанна Максимовича для новітньої педагогіки та окреслено можливі напрями їхнього застосування в системі виховання молоді XXI століття. Зазначено, що звернення до духовно-моральних традицій може сприяти зміцненню суспільної моралі, формуванню громадянської відповідальності та збереженню національної самосвідомості.

Ключові слова: Іоанн Максимович, духовно-моральне виховання, релігійне виховання, педагогічні погляди, твори Іоанна Максимовича, педагогічні ідеї, традиції виховання, релігійна культура, формування особистості.

Постановка проблеми. Сучасні соціокультурні зміни та глобалізаційні виклики зумовлюють необхідність переосмислення підходів до духовно-морального виховання молоді, орієнтованого на формування морально стійкої, соціально відповідальної особистості. Історико-педагогічна спадщина Іоанна Максимовича, що поєднує християнські цінності з принципами морального, трудового та розумового виховання, залишається недостатньо дослідженою в контексті її адаптації до сучасної освітньої практики. Це зумовлює потребу у ґрунтовному аналізі його педагогічних поглядів та визначенні можливостей їх інтеграції в сучасну систему виховання.

Аналіз джерел і публікацій. Аналіз окремої особистості в історичному контексті невід’ємно пов’язаний із загальним перебігом історичних подій, адже індивід втілює в собі ідеї, настрої та переконання, зумовлені епохою, соціальним середовищем та найближчим оточенням, а також відображає універсальні цінності. Іоанн Максимович займає визначне місце серед провідних українських педагогів кінця XVII – початку XVIII століття. Як талановитий педагог, місіонер, просвітник, активний громадський і церковний діяч та літератор, його постать привертає увагу численних дослідників. Життєвий і творчий шлях Іоанна Максимовича було ґрунтовно досліджено у працях М. Абрамова, А. Карпінського, М. Скосярева (Скосырев, 1892) та інших. Просвітницька діяльність мислителя стала об’єктом наукових розвідок О. Кивлюка, С. Машенка, С. Павленка, тоді як його церковна та культурна діяльність була висвітлена у працях М. Денисова, С. Журавльової (Журавльова, 2008; Журавльова, 2011), Є. Поселяніна, С. Фоміна (Фомин, 2003) та інших.

Тема духовно-морального виховання неодноразово досліджувалася вітчизняними та зарубіжними науковцями. Значний унесок в розробку цієї проблематики зробили такі видатні українські мислителі XVIII століття, як Феофан Прокопович, Іоанн Максимович, Стефан Яворський. Їхні праці відображають традиційний український гуманізм, що ґрунтується на православних засадах. Сучасні дослідження також приділяють увагу питанням духовного виховання, зокрема впливу релігійних традицій на моральний розвиток особистості. Водночас, маємо констатувати недостатність розкриття зв’язку педагогічних ідей Іоанна Максимовича із сучасними підходами до виховання. Залишаються не дослідженими питання адаптації його ідей у контексті сучасних освітніх практик, що й зумовлює актуальність даної роботи.

Мета статті – дослідити й проаналізувати педагогічні погляди Іоанна Максимовича щодо духовно-морального виховання особистості на тлі історичних реалій України початку XVIII століття, вивчити його педагогічну спадщину та з’ясувати можливі напрями адаптації ідей педагога у сучасних освітніх практиках.

У дослідженні застосовано комплекс методів, серед яких:

- історико-педагогічний аналіз – відтворення суспільно-культурного контексту початку XVIII ст. та визначення місця педагогічних поглядів Іоанна Максимовича у розвитку вітчизняної педагогічної думки (Кислашко, Туптало, 2010);
- біографічний метод – для висвітлення основних етапів життя Іоанна Максимовича, які зумовили формування його педагогічних ідей (Скосырев, 1892);
- герменевтичний підхід – для інтерпретації творів Іоанна Максимовича («Богомыслие на пользу правоверным», «Илиотропион...») у релігійно-етичному та виховному контекстах;
- порівняльно-історичний метод – для зіставлення педагогічних концепцій Іоанна Максимовича з ідеями його сучасників (Ф. Прокоповича, С. Яворського);
- систематизація та узагальнення – для виокремлення основних принципів його педагогічної спадщини мислителя та визначення можливостей їх використання у сучасній освітній практиці (Погрібняк, 2015).

Застосування зазначених методів забезпечило комплексне бачення педагогічних поглядів Іоанна Максимовича та дало змогу окреслити перспективи їх інтеграції у виховний процес сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Філософсько-педагогічні погляди мислителів першої половини XVIII століття відображають ідею реалізації духовно-морального виховання

людини, яка усвідомлює міру своєї відповідальності не лише перед сьогоднішнім днем, а й перед вічністю (Кислашко, Туптало, 2010, с. 38). Вони підкреслювали важливість формування духовних та моральних якостей, які знаходили своє підґрунтя у християнських цінностях, і вимагали від учителів бути не лише передавачами знань, але й прикладом моральності.

Духовно-моральне виховання має забезпечити ще не зрілій особистості поштовх до самостійного прийняття духовно-моральних цінностей. Його реалізація можлива через пізнавальну, естетичну та практичну діяльність (Маєвська, 2007). Однак найважливішу роль у цьому процесі, уважаємо, відіграють саме традиції православної культури, які сприяють набуттю моральних ідеалів та морально-естетичних норм поведінки. Протягом століть питання виховання завжди було в центрі уваги суспільства. Впливові педагоги, філософи та мислителі постійно звертали увагу на значення духовно-морального розвитку особистості (Лозова, Троцько, 2002, с. 112). Початок XVIII століття в історії України ознаменувався складними політичними, економічними та культурними процесами. Це був час становлення Гетьманщини зі своєю власною системою освіти та виховання. Важливу роль у розвитку педагогічної думки того періоду відігравав духовно-моральний аспект виховання.

Релігійна складова посідає вагоме місце в системі духовних цінностей індивіда. Вона була носієм духовності, збагачуючи такі поняття, як любов, добро, співчуття, толерантність. Релігія залишається однією зі сфер духовного життя сучасної молоді та способом практичного і духовного пізнання світу. Цілісний підхід до релігійного виховання передбачає формування в особистості благочестя та морального способу життя. Однак важливо не просто інтегрувати людину до релігійної субкультури, а й забезпечити її розуміння глибинних цінностей православної традиції.

Поняття «духовно-морального виховання» відображає соціально-політичні зміни на різних історичних етапах свого розвитку. В сучасних умовах суспільний моральний ідеал зазнає трансформації та характеризується серйозними суперечностями. Духовно-моральне виховання – це цілеспрямований процес взаємодії педагогів та вихованців, спрямований на формування гармонійної особистості, розвиток її ціннісно-сислової сфери шляхом передачі духовно-моральних та базових національних цінностей. У працях В. Лозової та Г. Троцько духовно-моральне виховання розглядається як важливий аспект розвитку особистості. Учені зазначають, що воно включає цілеспрямоване створення духовних, матеріальних та організаційних умов для всебічного гармонійного розвитку особистості. Даний тип виховання спирається на національні традиції, християнські цінності та загальнолюдські моральні норми, які сприяють формуванню моральної активності та поведінкових компонентів особистості (Лозова, Троцько, 2002, с. 112). Маємо констатувати, що спектр поняття «духовно-моральний» досить значний і немає єдиного визначення. Моральність розглядається як система норм і правил, які існують самостійно та визначаються конкретною спільнотою, тому вона може відповідати будь-яким нормам поведінки, що існують у різних соціальних групах. У сучасному світі важливо, щоб моральність ґрунтувалася на високому рівні духовного розвитку особистості.

Духовно-моральне виховання в Україні початку XVIII століття ґрунтувалося на загальнохристиянських цінностях. Православна віра вважалася основою світогляду та морального кодексу українців. Виховання дітей мало на меті сформувати особистість, яка б жила згідно з Божими заповідями, була покірною батькам, шанувала старших, дбала про ближніх тощо. Значну роль у духовно-моральному вихованні відігравали також школи, значна частина яких були церковно-парафіяльними. У них дітей навчали грамоті, катехізису, церковному співу, а також виховували в них повагу до старших, працелюбність, чесність.

Видатними діячами української педагогічної думки початку XVIII століття, які зробили значний внесок у розвиток духовно-морального виховання, були Феофан Прокопович, Іоанн Максимович, Стефан Яворський (Погрібняк, 2015, с. 140). У 1721 році з ініціативи Феофана Прокоповича було відкрито будинок сиріт та бідних дітей. Прокопович розглядав розвиток освіти та виховання як основну умову процвітання держави, оскільки був прихильником суспільних форм виховання (Кислашко, Туптало, 2010, с. 39).

Іоанн Максимович вбачав головною метою педагогічної діяльності моральне виховання, яке об'єднувало розумове та трудове. Він наголошував на використанні праці, як одного із найважливіших засобів виховання особистості. Вважав, що якщо людина не працюватиме, на неї очікує не лише моральне падіння, а й духовна загибель (Погрібняк, 2015, с. 143). Він бачив зв'язок між моральними та релігійними мотивами із загальнолюдськими поглядами на норми поведінки особистості в суспільстві, а також стверджував про залежність долі людини від її характеру та виховання, а не лише від волі Божої.

Творчість Іоанна Максимовича є яскравим прикладом синтезу духовної мудрості та етичного дидактизму (Половець, 2016, с. 42). У його працях можна простежити прагнення впливати на моральний та духовний розвиток людини через глибокі богословські роздуми (Половець, 2016, с. 42). Праці «Богомыслие на пользу правоверным» (1710 р.) і «Илиотропион, или сообразование человеческой воли с Божественной Волей» (1714 р.) становлять виняткову цінність для дослідження концепту релігійно-етичного виховання (Погрібняк, 2015, с. 143; Ільченко, Погрібняк, 2015), оскільки в них зосереджено увагу на формуванні християнських чеснот через усвідомлення людської залежності від Божої волі та смирення перед нею. «Богомыслие на пользу правоверным» – це переклад і адаптація праці Йоганна Гергарда «Meditationes sacrae» (1606 р.), яка ставила за мету сприяти духовному зростанню через медитації на теми віри та моральності (Гамалі, Каневська, 2011). Іоанн Максимович зберіг основну структуру тексту, але додав власні богословські міркування, надаючи твору православної інтерпретації. У цій праці розкривається ключова ідея про необхідність гармонійного поєднання людської та Божої волі. Іоанн Максимович стверджує, що воля людська, засліплена пристрастями, стає прозорою лише у світлі Божого слова, що є єдиним провідником до істинного пізнання. Даний погляд підкреслює важливість духовної освіти для виховання морально стійкої особистості (Chutschenko, 2020) Основні аспекти релігійно-етичного виховання, що закладені в цьому творі, включають:

– смирення перед Богом – Максимович наголошує на тому, що лише смиренне підкорення волі Творця дозволяє людині знайти внутрішній спокій (Монахиня Амвросія, 2016);

– покаєння як основа духовного зростання – через численні цитати зі Святого Писання автор наголошує на важливості усвідомлення власної гріховності (Єрахторіна, 2015).

Наприклад, у розділі про терпимість він наводить історію святого Іова, який зберіг віру під час випробувань. Дану історію трактують як урок для читача про терпіння та довіру до Божого провидіння (Фомин, 2003).

Інший твір «Илиотропион, или сообразование человеческой воли с Божественной Волей», є однією з найвідоміших праць Іоанна Максимовича, це переклад праці Єремії Дрекслея – католицького письменника (Бочкарь). Центральним символом твору є соняшник (грецьке «геліотропіон»), який завжди спрямовується до сонця, так само як християнська етика акцентує спрямованість особистості до вищих духовних ідеалів. У своїх коментарях до праці Максимович наголошує на тому, що як соняшник ніколи не відводить обличчя від сонця, так і християнин має постійно шукати світло Божої істини у своєму житті. Твір зосереджується на таких ключових аспектах:

– гармонія з Божою волею, а саме – людина повинна відмовитися від егоїзму та власних пристрастей, щоб бути здатною слідувати Божому провидінню;

– духовний шлях через випробування. Іоанн Максимович звертає увагу читача на те, що життєві труднощі не слід сприймати як негатив, а як благословення, що сприяє досягненню вищого рівня духовного розвитку.

Особливістю цього твору є використання притч та історій із життя святих. Наприклад, описаний життєвий шлях святого Олексія, слугує прикладом глибокого втілення християнських чеснот, зокрема смирення та самопожертви, що постають як ключові умови досягнення духовного порятунку (Журавльова, 2008). Цей приклад можна ефективно використати для виховання в молоді почуття відповідальності перед вищими моральними ідеалами.

Твори Максимовича надають практичну основу для педагогів, які прагнуть впроваджувати елементи духовно-морального виховання у сучасну освіту. Основними методологічними принципами, які впливають із цих текстів, є алегоричне навчання, формування чеснот через приклади та моральне самовдосконалення (Гузинець, Сідельник, 2019). Символіка соняшника чи образи із життя святих допомагають учням засвоювати складні духовні істини через прості й доступні приклади. Наприклад, образ соняшника в «Іліотропіоні» ілюструє ідею прагнення до Божої волі так само, як соняшник завжди обертається до сонця. Цей символ полегшує сприйняття ідеї духовного спрямування життя людини.

Сучасна педагогіка все частіше звертається до інтеграції духовних цінностей у навчальний процес. Твори Іоанна Максимовича пропонують багатий матеріал для цього. Наприклад, розділи з «Богомислія» можуть стати основою для виховних бесід (Травкіна, 2007). Уроки, що присвячені смиренню та терпимості, можна супроводжувати обговоренням біблійних цитат або історій із життя святих. «Іліотропіон» надає педагогічний матеріал для розвитку морального світогляду учнів через алегоричні приклади, такі як соняшник, що символізує душу християнина тощо.

Висновки. Ідеї, викладені у творах Іоанна Максимовича «Богомыслие на пользу правоверным» та «Илиотропион, или сообразование человеческой воли с Божественной Волей», створюють концептуальне підґрунтя для формування духовних і моральних чеснот у молодого покоління. Ці праці не лише відображають богословські міркування свого часу, а й містять дидактичний потенціал, який може бути адаптований до сучасного педагогічного процесу. Використання таких текстів у навчальному середовищі сприяє розвитку гармонійної, етично відповідальної особистості, здатної орієнтуватися на християнські моральні цінності, зберігати внутрішню стійкість перед викликами сучасного світу тощо

Духовно-релігійне виховання в контексті педагогічної думки першої половини XVIII століття постає як цілісний процес формування особистості, що поєднує релігійне самопізнання, етичне самовдосконалення та суспільну відповідальність. Особливу роль у цьому процесі відіграють християнські цінності, які виступають не лише основою морального виховання, але й важливим елементом української культурної ідентичності.

Конкретні погляди Іоанна Максимовича на духовно-моральне виховання базуються на кількох ключових принципах:

- смирення перед Богом як основа духовного розвитку: Іоанн Максимович вважав, що смирення підкорення Божій волі є необхідною умовою для досягнення внутрішнього спокою та моральної стійкості. Цей принцип він розкриває у «Богомыслии на пользу правоверным», де наголошує на важливості усвідомлення власної гріховності та покаєння як основи духовного зростання;

- моральне самовдосконалення через працю. Максимович наголошував, що праця є не лише засобом фізичного існування, але й інструментом морального виховання. Він вважав, що відсутність праці веде до морального та духовного занепаду особистості;

- гармонія людської та Божої волі: У праці «Илиотропион, или сообразование человеческой воли с Божественной Волей» використано символіку соняшника, яка ілюструє ідею постійного прагнення людини до Божої істини, відмови від егоїзму та пристрастей задля слідування вищим духовним ідеалам;

- поєднання релігійних і загальнолюдських цінностей, а саме – взаємозв'язок релігійних мотивів із загальнолюдськими нормами поведінки. Саме моральність людини залежить від її виховання та характеру, а не лише від Божої волі.

У сучасних умовах духовно-моральне виховання, яке ґрунтується на релігійних традиціях, виконує функцію не лише особистісного розвитку, а й суспільної інтеграції. Воно формується в різних соціальних контекстах – у родині, навчальному середовищі, спільнотах однодумців тощо та сприяє консолідації суспільства на основі спільних етичних норм. Православні цінності, як частина історико-культурної спадщини України, відіграють значну роль у формуванні моральних орієнтирів молоді, зміцненні зв'язку між поколіннями та збереженні національної самосвідомості.

Отже, інтеграція релігійно-етичних засад у сучасну педагогіку є не лише історично обґрунтованою, а й соціально доцільною. Вона відкриває широкі можливості для формування внутрішньо цілісної, духовно зрілої особистості, яка здатна діяти відповідально, морально та з орієнтацією на загальнолюдські й національні цінності.

ЛІТЕРАТУРА

- Бочкарь, А., архім. Арсеній. *Митрополит Іоанн Тобольський*. Взято з <https://parafia.org.ua/biblioteka/zhyttya-svyatyh-i-podvyzhnykiv/mytropolyt-ivan-maksymovych>
- Гамалі, О. І., Каневська, О. Б. (2011). Педагогічні погляди на морально-християнське виховання особистості в літературних пам'ятках XVI – першої половини XVIII століть. *Педагогіка вищої та середньої школи*, 31, 497-506. Взято з <https://elibrary.kdpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7766/1/79.pdf>
- Гузинець, О., Сідельник, Г. *Провідні теоретичні підходи до духовно-релігійного виховання молоді*. Взято з <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/27577/1/ПРОВІДНІ%20ТЕОРЕТИЧНІ%20ПІДХОДИ%20ДО%20ДУХОВНО-РЕЛІГІЙНОГО.pdf>
- Єракторіна, О. М. (2014). Духовно-моральний розвиток особистості і її відповідальність в сучасних умовах. В кн. *Духовно-моральні основи та відповідальність особистості у долі людської цивілізації*: зб. наук. пр. за матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (5-6 листопада 2014 р., м. Харків) (Ч. 2, с. 180-184). Харків: НТУ «ХПІ».
- Житіє святиеля Іоанна (Максимовича), митрополита тобольскаго и сибирскаго*. Взято з <https://afanasiy.net/zhytie-svyatyelya-ioanna-tobolskago?ysclid=lrjyp5cmf2239701520>
- Журавльова, С. (2008). Житіє Олексія, чоловіка Божого, у віршовій обробці архієпископа Іоана Максимовича (до проблеми впливів на творчість митця). *Слово і Час*, 2, 62-69. Взято з <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/812>
- Журавльова, С. (2011). Творчість архієпископа Іоана Максимовича в інтерпретації дослідників української барокової літератури. В кн. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Лінгвістика і літературознавство*: міжвузівський збірник наукових статей (Вип. XXIV, ч. 2. с. 433-439). Бердянськ. Взято з <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/34115577-eb2-483c-9586-6637ef439f48/content>
- Ільченко, О., Погрібняк, О. (2015). Русійні сили розвитку ідей Іоанна Максимовича щодо морального виховання особистості. *Дидактика*, 15, 188-193.
- Кислашко, О., Туптало, Д. І. (2010). Максимович та С. Прокопович про духовно-моральне виховання. *Українська література в загальноосвітній школі*, 12, 38-40.
- Ланін, В. (2024). Просвітницько-благодійна діяльність Іоанна Максимовича 1697-1711 рр.: Чернігівський період. *Витоки педагогічної майстерності*, 33, 155-159. Взято з <https://sources.pnpu.edu.ua/article/view/310061/301659>
- Лозова, В. І., Троцько, Г. В. (2002). *Теоретичні основи виховання і навчання*: навч. посіб. 2-ге вид., випр. і доп. Харків: ОВС.
- Маєвська, Л. (2007). *Етнокультурне виховання. Нормативно-правове забезпечення: Міжнародний та вітчизняний рівень*: методичні рекомендації до курсу «Основи етнокультурного виховання». Житомир: ЖДУ. Взято з <https://core.ac.uk/download/pdf/12084364.pdf>
- Монахиня Амвросія (Гуцол) (2016). Путь святости как основное содержание жизни митрополита Иоанна Тобольского. В кн. *Релігія. Філософія. Культура*: матеріали Міждисциплінарної всеукр. наук.-теорет. конф. (с 37-41.). Чернігів: ЧНПУ ім. Т. Г. Шевченка. Взято з <https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7112/1/Категория%20Свет%20в%20современном%20художественном%20кино.pdf>
- Морозов, О. (2015). *Святитель народився в Ніжині: життя та діяльність митрополита Іоанна Максимовича, Святителя Тобольського*. Взято з <https://nigin-museum.do.am/publ/1-1-0-23>
- Погрібняк, О. (2015). Ключові чинники формування педагогічного світогляду Івана (Іоанна) Максимовича (1651-1715 рр.). *Педагогічні науки*, 63, 138-146. Взято з <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4869/1/Pogribnjak.pdf>

- Погрібняк, О. (2015). Передумови формування ідей морального виховання у педагогічній спадщині Іоанна Максимовича. *Педагогічні науки*, 64, 154-160. Взято з <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/5597/1/Pogribnyak.pdf>
- Половець, В. (2016). Іоанн Максимович: Соціальні аспекти творчості (1651-1715). *Сіверянський літопис*, 2, 41-47. Взято з https://shron1.chtyvo.org.ua/Polovets_Volodymyr/Ioann_Maksymovych_sotsialni_aspekty_tvorchosti_1651_1715.pdf
- Святитель Іоанн (Максимович), митрополит Тобольський.* (1715). Взято з <https://web.archive.org/web/20131220190543/http://www.orthodox.cn.ua/podvyzhnyky/svjatyeli/67-ioanntobolskij.html>
- Скосырєв, Н. (1892). *Очерк життя митрополита Тобольського и всея Сибири Иоанна Максимовича 1651-1715.* Взято с https://archive.org/details/ocherkzhitija_mitropolita_tobolskogoivsej73
- Сумцов, Н. Ф. (1885). Характеристика южнорусской литературы XVII века. *Киевская старина*, XI, 12-18. Взято с <https://archive.org/details/harukrklit17v/page/n17/mode/2up>
- Травкіна, О. (2007). Бібліотека Чернігівських Атен за архівними джерелами. *Сіверянський архів*, 1, 104.
- Чутченко, С. О. (2019). Антропологія Іоана Максимовича та Георгія Кониського у контексті святоотцівського погляду на життя. *Література та культура Полісся*, 97 (12), 282-289. Взято з <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/1333/1/24.pdf>

REFERENCES

- Bochkar, A., arkhim. Arsenii. *Mytropolyt Ioann Tobolskyi [Metropolitan John of Tobolsk]*. Retrieved from <https://parafia.org.ua/biblioteka/zhyttya-svyatyh-i-podvyzhnykiv/mytropolyt-ivan-maksymovych> [in Ukrainian].
- Chutchenko, S. O. (2019). Antropolohiia Ioana Maksymovycha ta Heorhiia Konyskoho u konteksti sviatoottsivskoho pohliadu na zhyttia [The Anthropology of Ioan Maksymovych and Georgy Konysky in the Context of the Patristic View of Life]. *Literatura ta kultura Polissia [Literature and culture of Polissya]*, 97 (12), 282-289. Retrieved from <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/1333/1/24.pdf> [in Ukrainian].
- Hamali, O. I., & Kanevska, O. B. (2011). Pedahohichni pohliady na moralno khrystianske vykhovannia osobystosti v literaturnykh pam'iatkakh XVI – pershoi polovyny XVIII stolit [Pedagogical views on moral and Christian education of the individual in literary monuments of the 16th – first half of the 18th centuries]. *Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly [Pedagogy of higher and secondary schools]*, 31, 497-506. Retrieved from <https://elibrary.kdpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7766/1/79.pdf> [in Ukrainian].
- Huzynets, O., & Sidelnik, H. *Providni teoretychni pidkhody do dukhovno-relihiinoho vykhovannia molodi [Leading theoretical approaches to the spiritual and religious education of youth]*. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/27577/1/PROVIDNI%20TEORETYChNI%20PIDKhODY%20DO%20DUKhOVNO-RELIHIINOHO.pdf> [in Ukrainian].
- Ilchenko, O., & Pohribniak, O. (2015). Rushiini syly rozvytku idei Ioanna Maksymovycha shchodo moralnoho vykhovannia osobystosti [Driving forces behind the development of Ioann Maksimovich's ideas on the moral education of the individual]. *Dydaskal [Didascale]*, 15, 188-193 [in Ukrainian].
- Kyslashko, O., & Tuptalo, D. I. (2010). Maksymovych ta S. Prokopovych pro dukhovno-moralne vykhovannia [Maksymovych and S. Prokopovych on spiritual and moral education]. *Ukrainska literatura v zahalnoosvitnii shkoli [Ukrainian literature in secondary school]*, 12, 38-40 [in Ukrainian].
- Lanin, V. (2024). Prosvitnytsko-blahodiina diialnist Ioanna Maksymovycha 1697-1711 rr.: Chernihivskiy period [Educational and charitable activities of John Maksymovych 1697-1711: Chernihiv period]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti [Origins of pedagogical skill]*, 33, 155-159. Retrieved from <https://sources.pnpu.edu.ua/article/view/310061/301659> [in Ukrainian].

- Lozova, V. I., & Trotsko, H. V. (2002). *Teoretychni osnovy vykhovannia i navchannia [Theoretical foundations of education and training]: navch. posib.* Kharkiv: OVS [in Ukrainian].
- Maievska, L. (2007). *Etnokulturne vykhovannia. Normatyvno-pravove zabezpechennia: Mizhnarodnyi ta vitchyzniani riven [Ethnocultural education. Regulatory and legal support: International and domestic level]: metodychni rekomendatsii do kursu «Osnovy etnokulturnoho vykhovannia».* Zhytomyr: ZhDU. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/12084364.pdf> [in Ukrainian].
- Monakhynia Amvrosyia (Hutsol) (2016). Put sviatosty kak osnovnoe sodержanye zhyzny mytropolita Ioanna Tobolskoho [The path of holiness as the main content of the life of Metropolitan John Tobolsky]. In *Relihiia. Filosofiia. Kultura [Religion. Philosophy. Culture]: materialy Mizhdystsypynarnoi vseukr. nauk.-teoret. konf. (pp. 37-41.)*. Chernihiv: ChNPU im. T. H. Shevchenka. Retrieved from <https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7112/1/Katehoryia%20Svet%20v%20sovremennom%20khudozhestvennom%20kyno.pdf> [in Russian].
- Morozov, O. (2015). *Sviatytel narodysia v Nizhyni: zhyttia ta diialnist mytropolita Ioanna Maksymovycha, Sviatyelia Tobolskoho [The Saint was born in Nizhyn: the life and work of Metropolitan John Maksimovich, Saint of Tobolsk]*. Retrieved from <https://nigin-museum.do.am/publ/1-1-0-23> [in Ukrainian].
- Pohribniak, O. (2015). Kliuchovi chynnyky formuvannia pedahohichnoho svitohliadu Ivana (Ioanna) Maksymovycha (1651-1715 rr.) [Key factors in the formation of the pedagogical worldview of Ivan (Ioann) Maksimovich (1651-1715)]. *Pedahohichni nauky [Pedagogical Sciences]*, 63, 138-146. Retrieved from <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4869/1/Pogribnjak.pdf> [in Ukrainian].
- Pohribniak, O. (2015). Peredumovy formuvannia idei moralnoho vykhovannia u pedahohichnii spadshchyni Ioanna Maksymovycha [Prerequisites for the formation of ideas of moral education in the pedagogical heritage of Ioann Maksimovich]. *Pedahohichni nauky [Pedagogical Sciences]*, 64, 154-160. Retrieved from <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/5597/1/Pogribnyak.pdf> [in Ukrainian].
- Polovets, V. (2016). Ioann Maksymovych: Sotsialni aspekty tvorchosti (1651-1715) [Ioann Maksimovich: Social Aspects of Creativity (1651-1715)]. *Siverianskyi litopys [Severyansky Chronicle]*, 2, 41-47. Retrieved from https://shron1.chtyvo.org.ua/Polovets_Volodymyr/Ioann_Maksymovych_sotsialni_aspekty_tvorchosti_1651_1715.pdf [in Ukrainian].
- Skosurev, N. (1892). *Ocherk zhytyia mytropolita Tobolskoho y vseia Sybyry Yoanna Maksymovycha 1651-1715 [Outline of the life of Metropolitan of Tobolsk and All Siberia Ioann Maksimovich 1651-1715]*. Retrieved from https://archive.org/details/ocherkzhitija_mitropolita_tobolskogoivsej73 [in Russian].
- Sumtsov, N. F. (1885). Kharakterystyka yuzhnorusskoi lyteratury XVII veka [Characteristics of South Russian literature of the 17th century]. *Kyevskaia staryna [Old Kiev]*, XI, 12-18. Retrieved from <https://archive.org/details/harukrklit17v/page/n17/mode/2up> [in Russian].
- Sviatytel Ioann (Maksymovych), mytropolyt Tobolskyi [Saint John (Maximovich), Metropolitan of Tobolsk]*. (1715). Retrieved from <https://web.archive.org/web/20131220190543/http://www.orthodox.cn.ua/podvyzhyky/svjatyтели/67-ioanntobolskij.html> [in Russian].
- Travkina, O. (2007). Biblioteka Chernihivskykh Aten za arkhivnymi dzherelamy [Library of Chernihiv Athens based on archival sources]. *Siverianskyi arkhiv [Siveryanskyi archive]*, 1, 104 [in Ukrainian].
- Yerakhtorina, O. M. (2014). Dukhovno-moralnyi rozvytok osobystosti i yii vidpovidalnist v suchasnykh umovakh [Spiritual and moral development of the individual and his responsibility in modern conditions]. In *Dukhovno-moralnisni osnovy ta vidpovidalnist osobystosti u doli liudskoi tsyvilizatsii [Spiritual and moral foundations and individual responsibility in the fate of human civilization]: zb. nauk. pr. za mater. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (P. 2, pp. 180-184)*. Kharkiv: NTU «KhPI» [in Ukrainian].
- Zhuravlova, S. (2008). Zhyttiie Oleksiia, cholovika Bozhoho, u virshovii obrobtsi arkhiepyskopa Ioana Maksymovycha (do problemy vplyviv na tvorchoist myttsia) [The Life of Alexy, the Man of God, in the Verse of Archbishop John Maksimovich (on the Problem of Influences on

the Artist's Creativity)]. *Slovo i Chas [Word and Time]*, 2, 62-69. Retrieved from <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/812> [in Ukrainian].

Zhuravlova, S. (2011). Tvorchist arkhiepyskopa Ioana Maksymovycha v interpretatsii doslidnykiv ukrainskoi barokovoi literatury [The work of Archbishop Ioan Maksymovych as interpreted by researchers of Ukrainian Baroque literature]. In *Aktualni problemy slov'ianskoi filolohii. Lihvistyka i literaturoznavstvo [Current problems of Slavic philology. Linguistics and literary studies]*: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh statei (Is. XXIV, p. 2. pp. 433-439). Berdiansk. Retrieved from <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/34115577-eb2-483c-9586-6637ef439f48/content> [in Ukrainian].

Zhytie sviatytelia Ioanna (Maksymovycha), mytropolyta tobolskaho y sybyrskaho [Life of St. John (Maximovich), Metropolitan of Tobolsk and Siberia]. Retrieved from <https://afanasiy.net/zhytie-svyatytelya-ioanna-tobolskago?ysclid=lrjyp5cmf2239701520> [in Russian].

IOANN MAKSIMOVICH'S PEDAGOGICAL VIEWS ON THE SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF THE INDIVIDUAL: TRADITIONS AND THE PRESENT DAY

Olena Ilchenko,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of General Pedagogy and Andragogy;
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University;

Vsevolod Lanin,

Postgraduate Student, Department of General Pedagogy and Andragogy;
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

The article examines the pedagogical views of Ioann Maksymovych in the context of spiritual and moral education in Ukraine in the early 18th century. The study uses a set of methods, including historical and pedagogical analysis, biographical method, hermeneutic approach, comparative and historical method, as well as systematization and generalization. The significance of spiritual and moral development of the individual in the education system of that time is determined, the role of the Orthodox faith as the basis of moral education is outlined, and the basic principles of educational activities in church and parish schools are formulated. The pedagogical legacy of Ioann Maksymovych is analyzed, in particular his approaches to combining moral, labor, and intellectual education. Particular attention is paid to the concept of moral self-improvement through labor as a key means of personal education. His views on the interconnection between morality, religious motives, and universal norms of behavior are highlighted, and the importance of Orthodox family traditions in shaping personality in the following aspects is emphasized: humility before God as the basis of spiritual development: Ioann Maksimovich believed that humble submission to God's will is a necessary condition for achieving inner peace and moral stability. He reveals this principle in «God-thinking for the benefit of the faithful», where he emphasizes the importance of awareness of one's own sinfulness and repentance as the basis for spiritual growth; moral self-improvement through work. Maksymovych emphasized that work is not only a means of physical existence, but also an instrument of moral education. He believed that the absence of work leads to moral and spiritual decline of the individual; harmony between human and God's will: In his work «Iliotropion, or the Harmony of Human Will with Divine Will», he uses the symbolism of a sunflower to illustrate the idea of man's constant striving for God's truth, renouncing selfishness and passions in order to follow higher spiritual ideals; the combination of religious and universal human values, namely, the interconnection of religious motives with universal human norms of behavior.

The relevance of Ioann Maksymovych's ideas for modern pedagogy is considered, and possible directions for their application in the system of education of young people in the 21st century are outlined. It is noted that turning to spiritual and moral traditions can contribute to the strengthening of public morality, the formation of civic responsibility, and the preservation of national identity.

Keywords: *Ioann Maksymovych, spiritual and moral education, religious education, pedagogical views, works of Ioann Maksymovych, pedagogical ideas, traditions of education, religious culture, personality formation.*

Надійшла до редакції 01.05.2025 р.